

POSTMODERNI DOKUMENTI

Douwe Fokkema

Semantična in sintaktična ureditev postmodernističnih tekstov

Ceprav se postmodernistični pogled na svet izraža preko različnih umetniških medijev, se bom v svojem tekstu omejil na analizo postmodernistične literature. Postmodernizem bom obravnaval kot literarni tok z jasnimi zgodovinskimi, geografskimi in sociološkimi omejitvami.

V recenziji štirih pomembnih del, ki se ukvarjajo s postmodernistično literaturo (Brooke-Rose 1981; Butler 1980; Jefferson 1980; Wilde 1981), se Brian McHale sprašuje, če sploh obstaja konsenz o konceptu postmodernizma: »Postmoderno«? Očitno ne obstaja soglasje o tem, če naj bi se ta termin sploh uporabljal, še manj pa, kje in kdaj naj bi se uporabljal. Ravno tako je očitno, da se vse štiri knjige ukvarjajo z bolj ali manj istimi fenomeni, in kar je še pomembnejše... vse štiri se ukvarjajo z njimi na skoraj isti način. Če ne upoštevamo ostalih razlik, so vse te knjige eseji o deskriptivnih poetikah, nov način pisanja o tem, kar bi jaz imenoval postmoderno pisanje (McHale 1982: 212). Dejansko McHale v veliki meri dopušča precejšen konsenz o postmodernizmu, in strinjam se, da nekakšen konsenz obstaja, pač takšen, ki vidi postmodernizem v literaturi, ki se kronološko razteza od srede petdesetih v osemdeseta leta (z zgodnjimi manifestacijami v Joyceovem *Finnegans Wake*). Izvira v Ameriki, odkoder se je razširil v različne evropske dežele (če se ni tam že prej neodvisno pojavil), in je sociološko omejen na pretežno akademsko izobražene bralce, ki se zanimajo za zahtevnejše tekste (to velja ne glede na prizadevanja postmodernističnih piscev, da bi prekinili s t. i. »visoko« literaturo).

Strinjal bi se, da se v Evropi postmodernistični postopki uporabljajo v sodobni italijanski literaturi (Italo Calvino), nemški in avstrijski literaturi (Peter Handke, Botho Strauss, Thomas Bernhard, Peter Rosei), nizozemski in flamski literaturi (Willem Frederik Hermans, Gerrit Krol, Leon de Winter, Hugo Claus? Ivo Michiels?). Zdaj je na splošno sprejeto, da lahko **nouveau roman** uvrščamo pod okrilje postmodernizma in to seveda nedvomno velja tudi za Calvina (Couturier and Durand 1982: 6—7, 13), toda vključitev današnje literature

v Nemčiji, na Nizozemskem in morda tudi še v drugih jezikih je precej nova. Ihab Hassan (1975:83) je v svojem opisovanju postmodernizma opozarjal na Thomasa Bernharda, André Le Vot (1976: 46) pa je omenil Petra Handkeja. Gerhard Hoffmann je tudi vključil Handkeja na seznam postmodernistov, na katerem so Barth, Barthelme, Hawkes, Pynchon, Coover, Robbe-Grillet, Borges in Handke (Hoffmann 1982: 315). Najbolj eksplicitno od vseh pa sta o tem pisala Jerome Klinkowitz in James Knowlton v svojem tekstu **Peter Handke in postmodernistična transformacija** (1983).

Postmodernistični pogled na svet je produkt dolgotrajnega procesa sekularizacije in dehumanizacije. V renesansi so se uveljavile okoliščine, ki so postavile človeka v središče univerzuma. V devetnajstem in dvajsetem stoletju se je pod vplivom znanosti — od biologije do kozmologije — pokazalo, da je ideja o človeku kot središču vesolja vedno težje zagovarjati; nazadnje je postala neprepričljiva, celo smešna. V svoji zadnji knjigi o nastanku vesolja Steven Weinberg trdi, da je »človeško življenje le bolj ali manj absurden rezultat verige slučajev, ki sega nazaj do prvih treh minut«. (Weinberg 1977: 144) Fiziki kot je Weinberg nam zagotavljajo, da naš svet zagotovo čaka bodoče »uničenje zaradi neskončnega mraza ali neznosne vročine« (ibid). Zavest neizbežne destrukcije, do katere bo prišlo v naslednjih nekaj bilijonih let, pa podpira tudi sum, da bo človeška rasa nekoč v prihodnosti uničila samo sebe. Sledi neizogiben zaključek, da človeštvo ni nič drugega kot rezultat muhavosti narave in da seveda ni središče univerzuma.

Literarni realizem devetnajstega stoletja je temeljil na trdni hierarhiji materialističnega determinizma in viktorijanske morale. Simbolisti so postulirali povezavo med fenomeni vidnega sveta in nadnaravno realnostjo Resnice in Lepote in niso dvomili v obstoj tega višjega sveta. Modernisti so odkrito dvomili v materialistični determinizem in tradicionalno etiko, prav tako pa tudi v trdno estetsko hierarhijo simbolizma. Namesto tega so vse svoje intelektualne napore usmerili v poskus, da bi iz sveta svoje osebne izkušnje vzpostavili domnevni red in navidezni smisel sveta. In nazadnje, videti je, da postmodernistični pogled na svet zaznamuje prepričanje, da je vsak poskus konstruiranja svetovnega modela nesmiseln, ne glede na to, v kolikšni meri ga pogojuje epistemološki dvom. Zdi se, da postmodernisti verjamejo, da je nemogoče in nesmiselno vzpostavljati kakšen hierarhičen red, kakš sistem prioritet v življenju. Če bi že priznali model sveta, potem bi ta temeljil na skrajni entropiji (Hassan 1975: 55; Le Vot 1976: 53), tj. na enakih možnostih in na enakovrednosti vseh konstitutivnih elementov.

Izkazalo se je, da osebne konstrukcije modernistov niso zmogle preprečiti grožnje druge svetovne vojne; njihove glasove je preglasil žvenket orožja. Po vojni pa so bralci znova odkrili modernizem.

Dela modernistov so na veliko tiskali, jih kanonizirali in poučevali na visokih šolah in univerzah. V istem času pa so se pisatelji nove generacije zatekali k novim temam in novim postopkom. Ne glede na to, da se je nova generacija pisateljev želela razlikovati od modernistov, je treba reči, da je bila socialna in politična situacija verjetno naklonjena njihovi inovativnosti. Ker postmoderniste preganja občutek, da so v manjšini, se čutijo ujetnike statusa quo, njegovih konvencij, postopkov in kompromisov. Pogosto poskušajo situacijo premagati tako, da zanikajo legitimnost socialnih in kulturnih povezav, znotraj katerih živijo in na katere gledajo kot na rezultat naključnega razvoja. Zaradi tega so nezaupljivi do konceptov, ki statusu quo zagotavljajo legitimnost. Zanikajo legitimnost, ki temelji na metafizičnih konceptih pravice in razloga, na klišejskem razlikovanju dobrega in slabega ali na preprosti logiki vzroka in posledice. Podobno kot Musil (Fokkema and Ibsch 1984: 217), toda bolj poudarjeno se pridružujejo Nietzschejevi kritiki ideje kavzalnosti povezanosti in reda, kot je izražena v *Jenseits von Gut und Bose* (1886):

V »na sebi« ni nobenih »vzročnih zvez«, nobene »nujnosti«, nobene psihološke nesvobode«, tam **ne** sledi »učinek vzroku«, ne vlada noben »zakon«. Samo **mi** smo spesnili vzroke, zapovrstja, odnose, relativnost, prisilo, število, zakon, svobodo, vzrok, namen.

Postmodernistični pogled na svet pa zajema več kot le prepričanje, da sta človek in njegov svet rezultat naključnega razvoja. Če bi postmodernisti zares verjeli, da so vse stvari enakovredne, potem bi bilo težko razložiti njihovo potrebo, da pišejo, da pišejo knjige, in celo tudi zelo obsežne. Zdi se, da postmoderniste, tako kot že toliko njihovih predhodnikov, motivira misel, da predhodni generaciji ni uspelo predstaviti določenih aspektov realnosti (Jakobson 1921). Seveda se upirajo prepričanjem realistov in simbolistov, predvsem pa se odvrčajo od prizadevanj modernistov, da bi konstruirali koherentne, pa čeprav hipotetične modele sveta. Odkrito kritizirajo in parodirajo modernistično idejo hierarhije. In dejansko je postmodernistični pogled na svet zgrajen na principu nehierarhičnosti **pa tudi na polemiki z modernizmom**. (To je moja poglobitna hipoteza — priznam, da ni preveč izvirna, čeprav morda nekoliko bolj kot drugi poudarjam polemičen odnos.)

Če želimo preveriti takšno označitev postmodernističnega pogleda na svet, jo moramo prevesti v termine, ki se nanašajo na tekste in na njihovo rabo v situaciji literarne komunikacije. Za pošiljatelja postmodernističnega teksta pomeni princip nehierarhičnosti to, da med pisanjem teksta zavrača premišljeno selekcijo lingvističnih ali drugih elementov. Za recipienta teksta, ki je pripravljen brati tekst na postmodernističen način, pa princip nehierarhičnosti pomeni, da se odpove oblikovanju koherentnih interpretacij. Kot odmev na pi-

sanje Susan Sontag David Lodge piše, da se lahko postmodernistični tekst upira branju s tem, »da zavrača uvrščanje v lahko prepoznaven način ali ritem, in s tem na nivoju bralne konvencije imitira odpor sveta pred interpretacijo« (Lodge 1977: 224); glej tudi Lodge (1977: 237) in Hassan (1975: 58). Mnogi postmodernistični pisci od svojih bralcev eksplicitno zahtevajo prav to odpoved interpretaciji. Robbe-Grillet v svojem predgovoru k *Dans le Labyrinthe* (1959) opozarja pred interpretacijo, ki bi šla dlje od subjektivnega vrednotenja: »Le lecteur est donc invité à n'y voir que le choses, gestes, paroles, événements, qui lui sont rapportés, sans chercher à leur donner ni plus ni moins de signification que dans sa propre vie, ou sa propre mort« (Robbe-Grillet 1959: 5). Podobno tudi oseba v Barthelmovi *Snow White* opozarja, naj ne »beremo stvari v stvareh... Pustite stvari pri miru. Pomenijo, kar pač pomenijo« (Barthelme 1967: 107). Oba citata sta naslovljena na hipotetične bralce. Seveda pa se dejanskemu bralcu ni treba držati nasveta. V principu lahko dejanski bralec svobodno uporabi katerikoli ključ za dekodiranje teksta, in to velja tudi za strokovnjake.

Kot je bilo že prej povedano, se pri produkciji teksta postmodernistični pisec, kot vse kaže, vzdrži premišljene selekcije lingvističnih ali drugih elementov. Vendar pa vseeno potrebuje določeno usposobljenost. Tako kot so bili izdelki *écriture automatique* pogosto urejeni z namenom, da prikažejo ideal avtomatičnega pisanja (Riffaterre 1974: 42), tako lahko postmodernistični pisec povsem premišljeno producira tekste, ki dajejo **videz**, kot da bi bili zgrajeni po principu neselektivnosti. Spomniti se moramo, da so postmodernisti polemično nastrojeni: želijo ustvarjati tekste, ki se razlikujejo od modernističnih. Glavno vprašanje je, do kakšne mere lahko tekstna analiza potrdi (ali ovrže), da postmodernističnega pisatelja pri pisanju njegovega teksta vodi načelo neselektivnosti ali kvazi-neselektivnosti — ali, natančneje, princip, da mora biti njegov tekst napisan povsem drugače, kot so napisani prefinjeni in premišljeni konstrukti modernizma.

Pri razpravljanju o postmodernizmu so mnogi avtorji še podrobneje opredelili pojem neselektivnosti ali kvazineselektivnosti. Lodge opaza naslednje manifestacije principa neselektivnosti: kontradikcija, permutacija, diskontinuiteta, brezciljnost, eksces, kratek stik (Lodge 1977: 229—245). Ihab Hassan (1980 b: 123) predlaga dolgo listo nasprotij med modernizmom in postmodernizmom, od katerih so mnoga primerna za konkretno empirično raziskavo, predvsem binarne distinkcije: namen/igra, vzorec/naključje, distanca/sodelovanje, hipotaksa/parataksa, selekcija/kombinacija, determinanca/indeterminanca. Hassan je v enem izmed svojih zadnjih predavanj omenil naslednje značilnosti postmodernizma: indeterminanca, fragmentarnost, dekanonizacija, brezosebnost/pomanjkanje globine, nepredstavljivo, iro-

nija, hibridizacija, karnevalesknost, predstava/udeležba, konstrukcionizem in imanenca (Hassan 1984). Ta prizadevanja za konceptualizacijo so neizogiben uvod v empirično raziskovanje, toda v ubeseditvi se ne nanašajo vsa na isti nivo podatkov. Videti je, da se nekateri izmed teh terminov nanašajo na postmodernistični pogled na svet (pomanjkanje globine, karnevalskost, igra), drugi pa bolj na nivo semantike (indeterminanca, naključje), tretji spet na sintaktični nivo in stavčno zgradbo (indeterminanca, diskontinuiteta, kontradikcija, eksces, parataksa) in nekateri tudi na nivo pragmatičnosti (predstava, udeležba, igra). Ker se bo vprašanje pogleda na svet in pragmatičnosti obravnavalo drugje, se bom tu osredotočil na semantične in sintaktične vidike postmodernistične koda, predvsem s pošiljateljevega vidika. Poskusil bom prerazporediti različne značilne poglede, ki so jih sugerirali Lodge, Hassan in drugi, in sicer na način, ki nam bo omogočil, da jih povežemo z empiričnimi semiotičnimi dejstvi ter tudi s semantično in (tekstno)sintaktično — vključno z naratološko — analizo.

Kod literarnega toka, kakršen je postmodernizem, je le ena izmed mnogih kodov, ki usmerjajo produkcijo teksta. Pisec se opira tudi na druge kode in te so: lingvistični kod (angleški ali francoski itd.), literarni kod, ki bralca predisponira, da tekst bere tako, kot da bi ta imel visoko stopnjo koherence, splošni kod, ki bralca napoti k temu, da aktivira določena pričakovanja, ki so povezana z žanrom, kakršen je bil izbran; za kod ima lahko tudi avtorjev idiolekt, kolikor ga je možno razlikovati na osnovi ponavljajočih se pojavov. Vsak naslednji kod še nadalje omejuje selekcijo, ki je možna na osnovi splošnih kodov. V literarni komunikaciji vsak naslednji kod izzove in ogroža ostale s tem, da ustvarja in zagovarja opcije, ki jih splošnejši kodi prepovedujejo. Če se za nekaj trenutkov osredotočimo na postmodernistično prozo v angleščini, lahko rečemo, da se bo postmodernistični kod omejil, do neke mere pa bo tudi razširil opcijo v okviru semantike in sintakse standardne angleščine, še bolj bo omejil, pa hkrati tudi razširil prevladujoče pojmovanje literarne koherence, naredil bo selekcijo med pravili ustreznega splošnega koda (npr. narativnega) in verjetno dodal nekaj novih pravil. In končno bodo različni idiolekti postmodernističnih pisateljev delno potrdili, delno pa spodbili sociolekt postmodernizma (Fokkema 1984).

Če sprejememo ta vidik, bi lahko postmodernistični kod opisali kot sistem prednostnih opcij, ki so delno bolj specifične kot opcije splošnejših kodov, in ki deloma ignorirajo njihova pravila. Izčrpen opis postmodernističnega koda naj bi temeljil na kontrastivni analizi prednostnega semantičnega repertoarja in prednostnih (tekstno)sintaktičnih konstrukcij postmodernističnih tekstov na eni strani in pa semantičnega repertoarja in (tekstno)sintaktičnih konstrukcij standardne angleščine na drugi strani.

Kakorkoli že, za naš literarnohistorični pristop je bolj značilen kontrast z modernističnim kodom. Zato predlagam, da odkrijemo razlike med postmodernističnim in modernističnim repertoarjem in razlike med postmodernističnimi in modernističnimi (tekstno)sintaktičnimi konvencijami. Najprej bom raziskal karakterizacijo postmodernistične semantike, kot je nakazana v študijah o postmodernizmu. Kasneje pa bomo razpravljali o značilnih pojavih postmodernistične sintakse. To pa ne bo izčrpen pregled; prav gotovo sem spregledal mnogo dragocenih publikacij, vendar pa je vrednost mojega pregleda v tem, da lahko bralca vpelje v »postmodernistično« aktivnost »zapolnjevanja praznine«.

Ko razpravljamo o semantiki literarnih tekstov, moramo potegniti ločnico med semantično vrednostjo izoliranih leksemov in semantično interpretacijo večjih enot: delov stavka, odstavkov, kitic, poglavij ali tekstov. Metafora, ironija in parodija so odvisne od tekstnega in pragmatičnega konteksta in zaradi tega pripadajo drugi kategoriji. Najprej se bom omejil na semantično raziskovanje posameznih leksemov.

Če se ravnamo po Lodgeu, Hassanu, Stevicku in drugih, bi tvegali hipotezo, da se v postmodernističnih tekstih večje število določenih leksemov uporablja izraziteje, verjetno pa tudi pogosteje kot v modernističnih tekstih. Relativno frekvenco pojavljanja zlahka potrdimo s statističnimi sredstvi. Glede na značilno, toda **redko** rabo leksemov, ki so značilni za postmodernistične tekste, domnevam, da pripadajo semantičnim poljem, ki so poudarjeno predstavljeni v postmodernističnih tekstih. Semantična polja sestojijo iz leksemov, ki so v semantični zvezi — prim. Lyons 1977: 1.268, 326 — to so leksemi, ki jim je skupna vsaj ena semantična značilnost. Razporeditev posameznih semantičnih polj v postmodernističnih in modernističnih delih je precej odvisna od interpretacije: zato je empirična raziskava o prisotnosti in pomembnosti posameznih semantičnih polj zapletena, čeprav ne povsem neizvedljiva. V naslednjem pregledu semantičnih preferenc ni navedenih virov o prvotnih tekstih. Nekaj predlogov, ki jih imam, bo potrebno dodatno razložiti in jih predstavljam samo zato, da potrdijo uporabnost postopka. Z natančnejšo predstavitvijo moram počakati na naslednjo priložnost.

a) **pomembnejši in verjetno pogosteje rabljeni leksemi** (v primerjavi z modernističnimi teksti)

Domnevam, da se besede, kot so »ogledalo«, »labirint«, »zemljevid«, »potovanje« (brez cilja), »enciklopedija«, »oglaševanje«, »televizija« »časopis« (ali njihovi ekvivalenti v različnih jezikih), s precejšnjim poudarkom in relativno pogosto uporabljajo v delih avtorjev, kot so Borges, Garcia Márquez, Cortázar, Robbe-Grillet, Butor, Calvino, Handke, Rosei, Strauss, de Winter in drugi postmodernisti. Ta domneva je precej negotova, ker še ni statistično potrjena.

b) **pomembnejša semantična polja** (v primerjavi z modernističnimi teksti)

1. **asimilacija**. Domnevamo lahko, da vse besede s semantično fiziognomijo (+ pan) pripadajo semantičnemu polju **asimilacije**, ki jo razumem kot razveljavljanje razlik ali združitev oblik, zamenljivost področij (prim. Hassan 1975: 58); Stevick (1981: 138) govori o »asimilacijski energiji« v postmodernistični literaturi. Ta pojem je v zvezi z **indeterminanco** (Hassan 1975: 58; 1980 b: 123; Perloff 1981). Asimilacija med drugim vase vključuje tudi semantično polje **androgenosti** (Hassan 1975: 57; 1980 b: 123) in **hermafroditizma** (Lodge 1977: 229). Temu semantičnemu polju pripadajo sledeči leksemi:

- »labirint« (Alazraki 1968, 1977; Brooke-Rose 1981: 372)
- »potovanje brez cilja«
- »enciklopedija«

2. **multiplikacija in permutacija**. Domnevamo lahko, da temu semantičnemu polju pripadajo vsi matematični postopki, kot so permutacija (Lodge 1977: 230—231), duplikacija, multiplikacija, enumeracija in v lingvističnih terminih vse besede s semantično obliko (+ poli). Običajno leksemi pripadajo več kot le enemu semantičnemu polju in določeni termini, ki jim dajejo postmodernisti prednost, se lahko uvrstijo v več kot eno izmed semantičnih polj, ki so prominentna v postmodernističnem semantičnem univerzumu. Temu semantičnemu polju pripadajo sledeči leksemi:

- »ogledalo« (Alazraki 1968, 1977)
- »labirint« (Alazraki 1968, 1977; Brooke-Rose 1981: 372)
- »potovanje brez cilja«
- »enciklopedija«
- »oglaševanje« (Stevick 1981: 123)
- »časopis«
- »inventar«
- »paranoja« (Le Vot 1976: 52)

3. **čutno zaznavanje**. Semantično polje **čutnega zaznavanja** vključuje vse lekseme, ki opisujejo ali vsebujejo funkcije čutov. Inkorporira semantično polje **konkretnosti** vključno z idejo najdenega objekta (Hassan 1975: 55). Poudarek na pomembnih detajlih (Lodge 1977: 239) ali na **površini** (Stevick 1973: 211; 1981: 140) je v skladu z Mazzarovim nazorom, da je »postmodernizem kljub vsemu domnevnemu mišticizmu nepreklicno posveten in socialen«. Poglejmo si tudi, kaj o osebah v postmodernistični fikciji pravi Hoffmann: oseba »je lahko zreducirana... na golo zaznavanje brez notranjosti«. V postmodernističnih tekstih se na čutno zaznavanje nanašajo sledeči pomembni leksemi:

- »sluh«
- »poslušanje« (Le Vot 1976: 53)

- »vonj«
- »vid« (Le Vot 1976: 53)
- »branje«
- »zrcalo«
- »potovanje«
- »televizija« (Stevick 1981: 123, 131)

4. **gibanje**. To semantično področje zajema vse lekseme, ki kažejo na fizično ali imaginarno akcijo ali gibanje. Inkorporira semantični polji **igre** (Stevick 1973: 215; Hassan 1975: 58; 1980b: 124) in **pornografije** (Hassan 1975: 54, 57; Morrisette 1975: 260):

- »labirint« (Alazraki 1968, 1977; Brooke-Rose 1981: 372)
- »potovanje«
- »televizija«
- »govorjenje« (Stevick 1981: 123, 131)
- »nasilje«

5. **mehanizacija**. To semantično polje zajema vse besede, ki opisujejo aspekte našega industrializiranega, mehaniziranega in avtomatiziranega sveta. Inkorporira semantično polje **znanstvene fantastike** (Hassan 1975: 54—55; Ebert 1980):

- »potovanje«
- »oglaševanje« (Stevick 1981: 123)
- »televizija«
- »fotografija«
- »računalnik«

Semantična polja v središču postmodernističnega semantičnega univerzuma so prvenstveno usmerjena nasprotno semantični urejenosti modernističnih tekstov. Semantično področje **asimilacije** je v popolnem nasprotju z modernistično naklonjenostjo razlikovanju in razvrščanju, z zavestjo o razlikah in poskusih razločevanja. **Multiplikacija in permutacija**, ki ju moramo razumeti kot mehanični, algebrski sredstvi, sta v nasprotju z zavestjo o drugih, bolj kvalificiranih konstrukcijah, pa tudi z idejo izjemnosti, ki temelji na kvalificiranem razlikovanju. **Čutno zaznavanje in gibanje** sta polemični odgovor na modernistični intelektualistični postopek objavljanja impresij in na njihovo vzvišenost. In končno, **mehanizacija** zahteva uklonitev individualnih zavesti tehnologiji, ali kot predlaga Hassan, »tehnološko razširjanje zavesti« (Hassan 1980b: 124; prim. tudi Hassan 1975:55).

Kot sem že prej dejal, bi bilo shemo besed in semantičnih polj, kakršno sem tu predstavil in je značilna za postmodernistične tekste, potrebno še nadalje izdelati in preveriti. Ta kratek pregled sem predložil zato, da bi spodbudil komentar na vprašanje, ali lahko postopek, ki sem ga izbral, dejansko okrepi empirične temelje našega početja.

Pri preučevanju postmodernistične sintakse moramo razločevati stavčno sintakso in sintakso večjih enot (tekstna sintaksa ali kompo-

zicija — vključno z argumentacijsko, narativno in deskriptivno strukturo). Postmodernistično nezaupanje do hierarhičnih modelov vpliva na sintakso postmodernističnih tekstov. Postmodernistični odpor do hipotaktičnih konstrukcij modernistov se kaže v tem, da dajejo prednost enaki verjetnosti pojavljanja in enakovrednosti različnih sintaktičnih enot. Kot meni Hassan, to logično vodi do preference paratakse pred hipotakso (katero imajo modernisti domnevno raje), tako na nivoju stavčne strukture (mikrostrukture) in na nivoju večjih konstrukcij (makrostrukture). Hassan je tudi opazil, da »postmodernizem spreminja smer proti odprtim, igrivim, optativnim, alternativnim, razseljenim in indeterminiranim formam« (Hassan 1980b: 125), in takšna tendenca je v nasprotju z domnevo, da postmodernistični teksti nimajo nobenih preferenc. Morda postmoderniste enako mika uporabljati parataktične in hipotaktične konstrukcije. V primerih, ko se zatekajo k hipotaksi, lahko zaznamo njihov polemični odnos do modernistov (prim. esej Elruda Ibscha v isti publikaciji). To lahko ponazorimo s sledečim. Modernisti so svojo skepso izražali v — ponavadi blago — ironični formi: Gide ravna z idejo o *acte gratuit* kot z zdravilom za socialni in psihološki determinizem, ne da bi kdaj v celoti podprl nemotivirana dejanja; v *Du côté de chez Swann* Proust zelo natančno našteva razloge, ki Francoise navedejo, da se odloči za svoj menu, in to ima ironičen efekt; v *A Portrait of an Artist as a Young Man* in v *Ulyssesu* se Joyce zateče k ironiji z namenom, da bi ublažil kakršnokoli smelo razlago (Fokkema and Ibsch 1984: 124, 72—73). Postmodernisti naredijo pomemben korak naprej: njihov odnos do razlage — najsi gre za razlago psihološkega ravnanja, zgodbe, ali česa drugega — je ponavadi oprt na parodijo (prim. Brooke-Rose 1981: 364—373; Hoffmann 1982: 314). Razlika, na katero merim, je med delno kritiko s pomočjo ironije in popolno subverzijo s pomočjo parodije. Postmodernisti se pogosto zatekajo k ironiji — ta je sicer mogoče drugačne vrste (Wilde 1981) —, parodija pa je v modernističnih tekstih redka.

Dovolite mi, da bolj sistematično predstavim različna sintaktična pravila, ki so značilna za postmodernizem.

c) **stavčna struktura.** V nasprotju z modernizmom, ki se je držal tipa dobro povezanih stavkov, so v postmodernističnih tekstih stavki lahko razlomljeni s slovnično nepravilno sintakso, s semantično nezdružljivostjo, z neobičajno tipografsko urejenostjo ali s kombinacijo teh sredstev. Čeprav se v postmodernističnih delih pojavljajo vse tri oblike fragmentarnosti — Hassan govori o »diskurzu fragmentov« —, pa se ne pojavljajo pogosto. Če v korpus postmodernističnih tekstov vključimo konkretno poezijo, pa je fragmentarna struktura stavkov zastopana mnogo širše. Kakorkoli že, postmodernizem dovoljuje te oblike fragmentarnosti, v modernizmu pa se pojavljajo le izjemoma, ali pa sploh ne (spet odvisno od meja korpusa). Še več, domnevam, da daje postmodernizem prednost stavčnim strukturam, ki imitirajo

matematične postopke, kot so: duplikacija, permutacija in enumeracija. Ti pa igrajo pomembnejšo vlogo v tekstni sintaksi in o tem bom več govoril pod točko (d).

<i>postopki</i>	<i>pisatelji in dela</i>	<i>omenjeno v</i>
slovnično nepravilna sintaksa	Barthelme, <i>Snow White</i> (1967)	(Couturier and Durand 1982: 73)
stavki niso vedno popolni; bralec mora dopolniti splošne fraze	Barth, <i>Lost in the Funhouse</i> (1968)	
semantična nezdružljivost	Beckett, <i>The Unnamable</i> (1965) Barthelme, <i>Come Back, Dr. Caligari</i> (1964)	(Lodge 1977: 229) (Couturier and Durand 1982: 22)
neobičajna tipografska ureditev	Federman, <i>Double or Nothing</i> (1971)	(Lodge 1977: 232)

d) **struktura teksta:** Rezultat zavračanja hierarhičnih modelov je, da v povezavah med stavki prevladuje pravilo fragmentarnosti, tako kot tudi pri argumentivnih, narativnih in deskriptivnih konstrukcijah. Hassan, ki je termin »fragmentarnost« uporabil že leta 1975 — čeprav brez reference na tekstno sintakso (Hassan 1975: 54) — je nedavno tega postal še bolj prepričan, da je ta koncept uporaben (Hassan 1983: 27; Hassan 1984) in to njegovo prepričanje je verjetno v povezavi z Lyotardovim poudarjanjem o »heterogeneite des regles« in o nezmožnosti upa v konsenz (Lyotard 1979: 106). Za opisovanje fenomena neselektivnosti in kvazi-selektivnosti so uporabljali različne termine. Lodge (1977: 231-234) raje govori o »diskontinuiteti«, »brezciljnosti« in »ekscesu«. Klinkowitz (1973: 433) omenja »brezciljno«. Predlagani so bili tudi naslednji termini: »entropija« (Hassan 1975: 55; Zavarzadeh 1976: 16), »naključne strukture« (Hassan 1975: 58), »ambivalenca« (Stevick 1981: 133) in »indeterminenca« (Hassan 1980 b: 123; Perloff 1981). Kako se ti termini povezujejo s koncepti, ki se uporabljajo v tekstni sintaksi in pripovedništvu? Postmodernistični ideal neselektivnosti ali naključne selekcije je pogosto transformiran v aplikacijo pravil o kombinaciji, ki imitirajo matematične postopke: duplikacijo, multiplikacijo, enumeracijo in permutacijo. Temu zadnjemu Bruce Morrisette (1975: 260) pravi »topološka mani-

pulacija kot preobrat«. Domnevno naj bi bila uporaba teh matematičnih postopkov zelo arbitrarna, vendar ni podvržena interferenci človeške volje. Ti matematični koncepti morajo biti povezani z določenimi manifestacijami sintaktičnega — in naratološkega — reda v tekstih. Naslednji pregled, zgoščen kot je, bo pomagal pri nadaljnji operacionalizaciji omenjenih konceptov. Ne glede na bolj specifične matematične postopke sem izbral »diskontinuiteto« kot sredstvo, ki zanika obstoj povezanosti, in »redundanco« kot sredstvo, ki ponuja osupljivo veliko povezav. Obe sredstvi sta povezani, kajti obe izzivata standardne koncepte povezav, kakršne najdemo v modernističnih tekstih.

sredstvo	pisatelj in delo	omenjeno v
diskontinuiteta	Hawkes, <i>Death, Sleep and the Traveler</i> (1974)	(Le Vot 1976: 47-48)
	Brautigan, <i>In Watermelon Sugar</i> (1968)	
	Barthelme, <i>City Life</i> (1971)	
redundanca	Vonnegut, <i>Breakfast of Champions</i> (1973)	(Lodge 1977: 231-235)
	Sukenick, 98.6 (1975)	
	Michaels, <i>I Would Have Saved Them If I Could</i> (1975)	
	Robbe-Grillet, <i>Le Voyeur</i> (1955)	
	Pynchon, <i>V</i> (1963)	(Lodge 1977: 235-239)
	Pynchon, <i>Gravity's Rainbow</i> (1973)	
	Barthelme, <i>Sadness</i> (1972)	
	Brautigan, <i>Trout Fishing in America</i> (1970)	
	Barthelme, <i>City Life</i> (1971)	
	Barthelme, <i>Snow White</i> (1967)	(»razvijanje besedičenja brez pomena«, Le Vot 1976: 50)
duplikacija (vključno z repeticijo) — duplikacija tekstov		

»recyclind des Bedeutungsabfalls« (»poeme trouve«)	Bienek, <i>Vorgefundene Gedichte</i> (1969)	
duplikacija akta pisanja (samorefleksija)	Butor, <i>L'Emploi du temps</i> (1957) Barth, <i>Lost in the Funhouse</i> (1968) Calvino, <i>Se una notte d'inverno un viaggiatore</i> (1979)	(Hutcheon 1980: 52)
multiplikacija semiotičnih sistemov: mešanica lingvističnih in drugih znakov	Barth, <i>Lost in the Funhouse</i> (1968) Barthelme, <i>City Life</i> (1971) Calvino, <i>Il Castello dei destini incrociati</i> (1973) Brinkmann, <i>Westwärts 1 & 2</i> (1974) Wolf, <i>Die Gefährlich- keit der grossen Ebene</i> (1976)	(cf. Le Vot 1976: 45)
multiplikacija konca zgodbe	O'Brien, <i>At Swim- -Two-Birds</i> (1939) Fowles, <i>The French Lieutenant's Woman</i> (1969) Malamud, <i>The Tenants</i> (1971)	(Lodge 1977: 227)
multiplikacija začetka zgodbe	O'Brien, <i>At Swim- -Two-Birds</i> (1939)	
multiplikacija akcij brez rešitve (labirintski zaplet)	Robbe-Grillet, <i>Dans le Labyrinthe</i> (1959) Pynchon, <i>The Crying of Lot 49</i> (1966) Hermans, <i>Het Evangelie van O. Dapper Dapper</i> (1973)	(Lodge 1977: 226)
enumeracija (ali: inventar)	Barthelme, <i>City Life</i> (1971) Elkin, <i>The Dick Gibson Show</i> (1971)	(Le Vot 1976: 49) (Stevick 1981: 138)

	Handke, <i>Der kurze Brief zum langen Abschied</i> (1972)	
	Rosei, <i>Wer War Edgar Allan?</i> (1979)	
	De Winter, <i>De (ver)wording van de jongere Dürer</i> (1978)	
permutacija — zamenljivost delov teksta	Federman, <i>Take It or Leave It</i> (1976)	
permutacija teksta in socialnega konteksta (brez razlikovanja med dejstvom in fikcijo)	Nabokov, <i>Pale Fire</i> (1962)	(Lodge 1977: 240)
	Vonnegut, <i>Slaughterhouse-Five</i> (1969)	(Scholes 1979: 203-204) (cf. tudi Hoffmann 1982: 313-314)
permutacija semantičnih enot (npr. permutacija stvari in mišljenja, ki je rezultat enako verodostojnega subjektivizma in objektivizma, umik iz zunanjega sveta in identifikacija z zunanjim svetom)	Borges. » <i>Tlön. Uqbar, Orbis Tertius</i> « (1941)	
	Barthelme, <i>City Life</i> (1971)	(»Pri Barthelmu postaneta ospredje in ozadje brezpomembna termina.« Stevick 1981: 129)
(ali; permutacija možnega in nemogočega, primernega in neprimernega, resničnega in lažnivega, realnosti in parodije, metafore in dobesednega pomena)	Borges, » <i>Pierre Menard</i> « (1941)	
	Robbe-Grillet, <i>Dans le Labyrinthe</i> (1959)	(»realnost kot trompe l'oeil«) Brooke-Rose 1981: 298) (prim. tudi Hoffmann 1982: 282)

Zadnji postopek, permutacija, je glede na prejšnje konvencije verjetno najbolj subverziven. Zmožna je uničiti kakršnokoli obetavno hierarhijo, ki bi se lahko pojavila navkljub postmodernističnemu režimu. To sredstvo torej lahko razloži nekatere paradokse znotraj postmodernističnega koda. Ihab Hassan je pisal o »abstrakciji, ki je prišla od skrajne meje in se je vrnila kot nova konkretnost... razpon sega od konceptualne umetnosti (abstraktna) pa do umetnosti okolja (konkretna)« (Hassan 1975: 55). Podoben paradoks lahko najdemo v delu Richarda Palmerja, ki skuša uskladiti subjektivizem in objektivizem, »dušo in kozmos, sebe in svet.« Jezik obda s potencialnostjo »ontološkega odkritja«, v katerem stvari še naprej bivajo preko besed.« Navaja Heideggro, češ da ima prav, ko gleda na jezik kot na »hišo biti«, toda zavrača tisto vrsto subjektivitete, ki se manifestira kot volja do moči. V nasprotju s predhodnim argumentom konča s trditvijo, da mora interpret imeti »šamansko-hermenevtične moči« (Palmer 1977: 28–31).

Postopek permutacije v postmodernističnih tekstih lahko zavaja in je Palmerja tudi zavedel v to, da je vzpostavil hierarhijo šamanskega mysticizma. Kakorkoli že, pa ima prav isti postopek zmožnost, da njegovo hierarhijo postavi na glavo. Postmodernizem je skrajno zapleten kod, ki ima prav zaradi postopka permutacije protejski potencial za obnovev.

VIRI

- Alazraki, Jaime. 1968. *La prosa narrativa de Jorge Luis Borges: temas, estilo*. Madrid: Gredos.
- . 1977. *Versiones, inversiones, reversiones: el espejo como modelo estructural del relato en los cuentos de Borges*. Madrid: Gredos.
- Barilli, Renato. 1974. *Tra presenza e assenza*. Milano: Bompiani.
- Barthelme, Donald. 1967. *Snow White*. New York: Atheneum, 1982.
- Benamou, Michel and Charles Caramello, eds. 1977. *Performance in Postmodern Culture*. Madison, Wisconsin: Coda Press.
- Bradbury, Malcolm, ed. 1977. *The Novel Today: Contemporary Writers on Modern Fiction*. Glasgow: Fontana.
- Brooke-Rose, Christine. 1981. *A Rhetoric of the Unreal: Studies in Narrative and Structure, Especially of the Fantastic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Butler, Christopher. 1980. *After the Wake: An Essay on the Contemporary Avant-Garde*. Oxford: Oxford University Press.
- Caws, Mary Ann, ed. 1974. *Le Manifeste et le caché: le siècle éclaté, 1*. Paris: Minard.
- Couturier, Maurice and Régis Durand. 1982. *Donald Barthelme*. London and New York: Methuen.

- Ebert, Teresa L. 1980. »The Convergence of Postmodern Innovative Fiction and Science Fiction,« *Poetics Today* 1, 4: 91-104.
- Fokkema, Douwe W. 1984. *Literary History, Modernism, and Postmodernism*. Amsterdam: Benjamins.
- Fokkema, Douwe and Elrud Ibsch. 1984. *Het Modernisme in de Europese letterkunde*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Garvin, Harry R., ed. 1980. *Bucknell Review: Romanticism, Modernism, Postmodernism*. Lewisburg, Pa.: Bucknell University Press.
- Genette, Gérard. 1982. *Palimpsestes: La littérature au second degré*. Paris: Seuil.
- Hassan, Ihab. 1975. *Paracriticisms: Seven Speculations of the Times*. Urbana: University of Illinois Press.
- . 1980b. »The Question of Postmodernism« in Garvin 1980: 117-126.
- . 1983. »Ideas of Cultural Change,« in Hassan and Hassan 1983: 15-39.
- . 1984. »What is Postmodernism? New Trends in Western Culture,« Lecture, University of Utrecht, May 16, 1984.
- Hassan, Ihab and Sally Hassan, eds. 1983. *Innovation/Renovation: New Perspectives on the Humanities*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Hoffmann, Gerhard. 1982. »The Fantastic in Fiction: Its 'Reality' Status, its Historical Development and its Transformation in Postmodern Narration,« *REAL (Yearbook of Research in English and American Literature)* 1: 267-364.
- Hutcheon, Linda. 1980. *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox*. New York and London: Methuen, 1984.
- Jakobson, Roman. 1921 »Über den Realismus in der Kunst,« in Striedter 1969: 373-391.
- Jefferson, Ann. 1980. *The Nouveau Roman and the Poetics of Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klinkowitz, Jerome. 1973. »Literary Disruptions: Or, What's Become of American Fiction,« *Partisan Review* 40: 433-444.
- Klinkowitz, Jerome and James Knowlton. 1983. *Peter Handke and the Postmodernist Transformation*. Columbia: University of Missouri Press.
- Le Vot, André. 1976. »Disjunctive and Conjunctive Modes in Contemporary American Fiction,« *Forum* 14, 1: 44-55.
- Lodge, David. 1977. *The Modes of Modern Writing: Metaphor, Metonymy, and the Typology of Modern Literature*. London: Arnold.
- Lyons, John. 1977. *Semantics*, 2 vols. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lytard, Jean-François. 1979. *La Condition postmoderne: Rapport sur le savoir*. Paris: Minuit.
- Mazzaro, Jerome. 1980. *Postmodern American Poetry*. Urbana: University of Illinois Press.

- McHale, Brian. 1982. »Writing about Postmodern Writing.« *Poetics Today* 3, 3: 211-227.
- Morrisette, Bruce. 1975. »Post-Modern Generative Fiction,« *Critical Inquiry* 2: 253-262.
- Nietzsche, Friedrich. 1960. *Werke in drei Bänden*, ed. Karl Schlehta. 2nd ed. München: Hanser.
- Palmer, Richard E. 1977. »Towards a Postmodern Hermeneutics of Performance,« in Benamou and Caramello 1977: 19-32.
- Perloff, Marjorie. 1981. *The Poetics of Indeterminacy*. Princeton: Princeton University Press.
- Ricardou, Jean. 1978. *Le Nouveau Roman*. Paris: Seuil.
- Riffaterre, Michael. 1974. »Semantic Incompatibilities in Automatic Writing (André Breton's *Poisson soluble*),« in Caws 1974: 41-62.
- Robbe-Grillet, Alain, 1959. *Dans le Labyrinthe; Dans les couloirs du métropolitain; La chambre secrète*. Suivi de *Vertige fixé* par Gérard Genette. Paris: Minuit, 1964.
- Scholes, Robert. 1979. *Fabulation and Metafiction*. Urbana: University of Illinois Press, 1980.
- Stevick, Philip. 1973. »Sheherezade runs out of plots, goes on talking; the King, puzzled, listens: An Essay on New Fiction,« reprinted in Bradbury 1977: 186-217.
- . 1981. *Alternative Pleasures: Postrealist Fiction and the Tradition*. Urbana: University of Illinois Press.
- Striedter, Jurij. 1969. *Texte der Russischen Formalisten, I, Texte zur allgemeinen Literaturtheorie und zur Theorie der Prosa*. München: Fink.
- Weinberg, Steven. 1977. *The First Three Minutes: A Modern View of the Origin of the Universe*. Toronto: Bantam Books.
- Wilde, Alan. 1981. *Horizons of Assent: Modernism, Postmodernism, and the Ironic Imagination*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
- Zavarzadeh, Mas'ud. 1976. *The Mythopoeic Reality: The Postwar American Nonfiction Novel*. Urbana: University of Illinois Press.

Prevedeno iz: *Approaching Postmodernism* (zbornik člankov z delavnice o postmodernizmu na univerzi v Utrechtu 1984). Ur. Douwe W. Fokkema in Hans Bertens. Amsterdam/Filadelfija 1986 (Utrechtse Publikaties voor Algemene Literatuurwetenschap; 21). — **Douwe Wessel Fokkema** (roj. 1931) je profesor primerjalne književnosti na univerzi v Utrechtu, Nizozemska. Objavljal je s področja literarne teorije, kitajske literature in modernizma. Njegove novejšje knjige so: *Theories of Literature in The Twentieth Century* (1977, skupaj z Elrud Ibsch), *Het Modernisme in de Europese letterkunde* (1984, skupaj z isto soavtorico) in *Literary History, Modernism, and Postmodernism* (1984).

Fokkemova razprava, ki bo za koga tu in tam zateženo suhoparna in daleč za »front-lineom«, je vendarle lahko zanimiva že zato, ker v postmodernistični kanon uvršča tudi literarna dejstva, ki smo jih že navajeni sintetizirati v modernizem ali ultramodernizem (npr. konkretno poezijo, nekatere postopke, etiketirane z »ludizmom« ali »novo prozo«, »reistični« novi roman). S tem odpira možnosti za drugačno pojmovanje in periodiziranje obdobja, do katerega se je res že potrebno obnašati po fokkemovsko ironično, se pravi opisno, ker ga je bolj ali manj konec. Ukvarja se z gramatiko/poetiko postmodernističnega pisanja in dokaj uspešno sistematizira Lodgea, Brooke-Roseovo, Stevicka, Hutcheonovo; prizadeva si namreč prek oznak v interpretativnih ali analitičnih metabesedilih opisati kod postmodernistične literature — tj. vrsto preferenc, priljubljenih, »trendy« razpoznavnih in ponovljivih izraznih možnosti. Pri tem skrbi za koherentnejše in natančnejše analitične kategorije, kot smo jih vajeni iz nekaterih bolj »esejistično« oziroma kritično/apologetsko nastrojenih del o tem problemu.

Poleg tega je Fokkemov članek tudi primer ene izmed smeri z metodološko večjezičnega postrukturalističnega prizorišča. Naš prostor je, kar se tiče bolj teoretičnega razmišljanja o literaturi, v zadnjem času v grobem razpet med nekaj neizostreno razlikujočih se smeri akademske »literarne vede«, esejistično-publicističnih namigovanj in slutenj ter že institucionalizirane »edino prave« Teorije. Najbrž ne škodi поблиže spoznati še kakšno drugo možnost. Pri Fokkemu gre za teoretično »trdi« metodološki pristop, ki skuša literarnozgodovinska vprašanja reševati z naslonitvijo na temelje lingvistične vede o besedilih, na teorijo komunikacije, dopolnjeno z vidiki metakomunikacije oziroma naknadne obdelave/procesiranja sporočil, ter na paradigmo t.i. »empirične literarne znanosti« (npr. Siegfrieda J. Schmidta ali Norberta Grobena), oprte na analitično filozofijo ter konstruktivistično epistemologijo. — Nekaj osnovnih informacij o nizozemski literarni vedi (za ozadje Fokkemovega pristopa sta pomembna npr. Teun A. van Dijk, Cees van Rees) je mogoče dobiti — skupaj z metateoretično kritično osvetlavo — v recenziji zbornika *Approaching postmodernism* spod peresa Alenke Koron v *Primerjalni književnosti* 1987, št. 2.

Izbral in opombo napisal Marko Juvan,
prevedla Nataša Virk